

.....
Ключевые слова: Украинская Центральная Рада, Подольский губернский украинский совет, кооперация Подолии, большевистские репрессии, продовольственное и товарное обеспечение.

Yatsenko O.V. THE PARTICIPATION OF CO-OPERATION IN ESTABLISHING OF ZENTRALNA RADA OF UKRAINE IN PODYL DURING 1917 – 1918.

In the article the role of co-operation in establishing of the power of Zentralna Rada of Ukraine in Podyl is examined and the contribution made by co-operative institution in overcoming of crisis in economy of the region during 1917 – 1918 is analyzed.

Key words: Zentralna Rada of Ukraine, Podyl Region Ukrainian Rada, Co-operation of Podyl, bolsheviks' repressions, products and goods provision.

УДК: 94(477/44) «1917-1918»

І.А. Ладаняк

ЗАХОДИ БІЛЬШОВИКІВ ЩОДО ПЕРЕБУДОВИ КООПЕРАЦІЇ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА РАДЯНСЬКИЙ ЛАД (1920 – 1921 РР.)

У статті аналізується стан кооперації на Поділлі та вперше висвітлюється маловідомі факти щодо структури управління й кількісних показників кооперативних установ в кінці 1920 року. Розглядаються основні заходи більшовиків у процесі реорганізації кооперації на радянський лад напередодні запровадження Нової економічної політики.

Ключові слова: Подільська кооперація, декрети Раднаркому, радянізація, Губернська спілка, районні філії, продовольче та товарне забезпечення.

Історія українського кооперативного руху знайшла своє відображення в наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених. Більшість наукових розвідок спрямовані на розкриття загальних процесів зародження й становлення окремих видів кооперації на території України і мало торкаються історії розвитку кооперативних установ на регіональному рівні. Зі здобуттям Україною незалежності з'явилася можливість використати раніше закриті архівні документи і матеріали, більш глибоко й без ідеологічних застережень дослідити процеси реорганізації кооперації на більшовицький лад і доповнити існуючі дослідження новою інформацією щодо діяльності регіональних кооперативних установ на початку 20-х років ХХ століття.

В науковій літературі історіографія проблеми радянізації кооперативних установ і організацій знайшла належне відображення. У фундаментальних дослідженнях І. Витановича [1], Я. Гончарука, Є. Лихолата, Р. Пастушенка [2], С. Бабенка, С. Гелея [3], В. Марочка [4], В. Гончаренка [5], В. Пака і Ф. Левченка [6], А. Пантелеймоненка [7, 8], І. Фаренія [9] глибоко висвітлені заходи більшовиків щодо одержавлення кооперації в процесі встановлення радянської влади в Україні. У дослідженнях сучасних українських істориків С. Кульчицького [10], В. Литвина [11], О. Реєнта [12] та інших ця тематика також знайшла своє відображення, але згадувалася фрагментарно й без врахування особливостей Української революції на Поділлі.

В наукових розвідках, що стосуються Вінниччини, сучасні дослідники не торкалися періоду радянізації кооперативних установ у 1920 – 1921 рр. Тому таке дослідження не втрачає своєї актуальності і повинне стати предметом вивчення й поширення серед кооперативної громадськості України.

У пропонованому дослідженні аналізуються стан кооперації та вперше висвітлюються маловідомі факти щодо структури управління й кількісних показників кооперативних установ на Поділлі в кінці 1920 р. Розглядаються основні заходи більшовиків у процесі реорганізації кооперації на радянський лад напередодні запровадження «Нової економічної політики».

Необхідно зазначити, що радянізація кооперації на Поділлі розпочалася значно пізніше від інших регіонів України. Якщо радянська влада в східній частині УСРР була встановлена ще у кінці 1918 р., а в центрі – восени 1919 р., то на Поділлі остаточне встановлення цієї влади відбулося лише в кінці 1920 року. Під час тимчасового перебування на Поділлі у березні-серпні 1919 р. більшовики спробували запровадити ленінські декрети щодо кооперації, але у воєнних

діях проти денікінців і частин УГА зазнали поразки та змушені були відступити з цієї території. Успішний наступ Червоної армії в червні 1920 р. проти військ УНР і польської армії дозволив знову встановити радянський лад на частині території Подільського краю. Однак боротьба проти армії Врангеля та численних повстанських загонів, відданих Директорії УНР, не дозволяла взятися за перебудову кооперативних установ і тому кооперація діяла за канонами дореволюційного періоду й на підставі кооперативного закону від 20 березня 1917 р. , ухваленого Тимчасовим урядом Росії. Лише після відступу антибільшовицьких військ за р. Збруч у кінці листопада 1920 р. [13] більшовикам вдалося остаточно утвердитись у Подільській губернії й приступити до впровадження всіх «новацій» щодо діяльності кооперації в умовах радянської влади.

Слід зазначити, що станом на середину 1920 р. система кооперативних організацій і установ Поділля була чи не єдиною економічною структурою, яка в умовах воєнних дій виглядала організованою та керованою. З трьох основних напрямків кооперативного руху найкраще була розвинута система споживчої кооперації. Так, станом на початок 1920 р. на Поділлі діяло 1988 споживчих товариств, що входили до складу 23 регіональних споживчих спілок [14, с. 14, 15]. Зокрема на Вінниччині діяли Вінницька, Немирівська, Тульчинська, Муровано-Куриловецька, Лучинецька, Бершадська, Гайсинська, Жабокричська, Піщанська, Тростянецька, Томашпільська, Брацлавська, Ольгопільська, Чечельницька («Згода») та Ямпільська спілки [15 арк. 36 -36зв.]. Торговельний обіг усіх спілок губернії складав величезну суму в декілька сотень мільйонів карбованців.

Кредитна кооперація була представлена 3 регіональними спілками: Подільський союз-банк та Балтська і Бершадська кредитні спілки [16, арк.36]. Особливо потужно діяв «Союз-банк» на чолі з П. П. Відибідою, членами якого були понад 225 кредитних і ощадно-позичкових товариств з існуючих на той час 340 кооперативних установ кредитного напрямку. Установа мала свої філії в Кам'янці-Подільському, Проскурові, Могилеві та Гайсині [17, с. 18, 19]. Подоляни були акціонерами Українбанку й успішно користувалися послугами цієї загальноукраїнської кооперативної установи.

Значно слабшою на Поділлі виглядала сільськогосподарська кооперація. До революції існувало лише 96 товариств, котрі у 1917 – 1918 рр. змушені були припинити свою діяльність. В вересні 1919 р. зусиллями свідомих кооператорів П. Северенчука у Вінниці та О. Мицюка у Кам'янці-Подільському були створені сільськогосподарські спілки («Господарсоюзи»), котрі намагалися відродити товариства, об'єднати зусилля кооператорів у цій вкрай важливій економічній сфері. Новостворені спілки набули членства в «Централі» – Всеукраїнській спілці сільськогосподарських товариств і розпочали плідну роботу у цьому напрямку. Але внаслідок безперевних воєнних дій вінницький «Господарсоюз», до складу якого входило 20 товариств, не мав змоги налагодити роботу і тому його господарські справи розвивалися погано [18, арк. 13]. Водночас, кам'янець-подільському «Господарсоюзу» вдалося об'єднати 47 сільськогосподарських товариств [19] з 4 повітів губернії, відкрити свої філії в Проскурові та Могилеві-Подільському і плідно працювати у сфері виробництва та заготівель сільськогосподарської продукції [20, с. 20]. Координацію діяльності кооперативних установ Поділля здійснювала так звана «Рада Трьох» – своєрідний кооперативний центр, утворений 3 липня 1919 р. за ініціативою регіональних споживчих спілок, «Господарсоюзу» та Подільського союз-банку з метою розв'язання місцевих питань щодо спільних закупівель, видання друкованого органу, регулювання непорозумінь та налагодження зовнішньоекономічної діяльності кооперації краю [21].

Існували на Поділлі й так звані «неторгові спілки», зокрема Балтський, Ольгопільський та Ушицький повітові кооперативні комітети, котрі займалися координацією діяльності всіх кооперативних товариств, підтримували зв'язок з урядовими структурами та розподіляли товарні ресурси, що надходили від органів влади [22, арк. 36 зв.].

Ухвалили подоляни статут Подільського губернського кооперативного комітету (1918 р.), котрий мав здійснювати ревізійні функції, представляти і захищати інтереси кооперативів в органах влади, тобто з правами єдиної Всеподільської спілки кооперативних товариств. Але Вінницький окружний суд у жовтні 1919 р. відмовив у реєстрації цього органу, мотивуючи це тим, що у статуті відсутні списки товариств, котрі погоджувалися на такі умови діяльності комітету [23, с. 60, 61].

Отже, в середині 1920 р. кооперація Поділля виглядала потужною економічною системою, яка в умовах постійної збройної боротьби на території краю виконувала свої статутні

.....
функції щодо обслуговування членів товариств і в певній мірі забезпечувала замовлення місцевої влади та військових формувань УНР.

Встановлення більшовицької влади в червні 1920 р. в м. Вінниці змусило партійно-радянські органи негайно взятися за реорганізацію кооперації. З настанням нової влади на території губернії, крім названих вище спілок, активну роботу розгорнули Подільська філія «Централу», Подільська контора Центроспілки, Подільська контора «Центросекції», представництво Сорасоюзу (спілка робітничих споживчих товариств Південно-Західної України) та ще декілька самостійних кооперативних організацій робітничої кооперації [24, с. 33]. Зрозуміло, що така насиченість різними кооперативними установами не дозволяла виконавчим органам радянської влади здійснювати керівництво і контроль за їхньою діяльністю. Більше того, декрети Раднаркому від 16 березня 1919 р. «Про споживчі комуни» та від 27 січня 1920 р. про об'єднання всіх видів кооперації [25, с. 33] вимагали негайно об'єднати кредитні, сільськогосподарські і виробничі (кустарні) кооперативні установи й організації в єдині споживчі товариства (ЄСТ, СЕСТ) за місцем проживання членів кооперативів та створити єдиний керівний кооперативний центр, через який можна було б здійснювати господарські стосунки з владою та забезпечити ідеологічну роботу серед кооператорів губернії. Особливо дошкуляла владі відсутність організованих структур і відповідного апарату для забезпечення населення продуктами харчування й товари першої необхідності, котрі розподілялися губпродкомітетом та повітовими відділення цієї структури на місцях. Тому наказом Губкооператвдділу 13 липня 1920 р. на базі Вінницької спілки споживчих товариств була створена Подільська губерньська спілка з технічними відділеннями у Вапнярці і Проскуріві. Одночасно московські контори Центроспілки і Центросекції перетворилися в контори Вукоопспілки (Всеукраїнської спілки споживчих товариств) і влилися в склад губспілки. Подільський союз-банк та робітничі спілки також увійшли в склад губспілки, а сільськогосподарські об'єднання (філія «Централу», «Господарсоюзи») створили окрему секцію при губспілці [26, с. 33]. Згодом організація кустарно-промислової секції в складі губспілки перетворила Подільську губспілку в єдиний центр кооперації Поділля.

Перші операції, проведені за допомогою відділень губспілки у Вапнярці (Тульчинської райспоживспілки) і Проскуріві показали, що необхідно створити потужний виконавчий апарат в центрі та мати оперативний зв'язок з районними споживчими спілками, які на той час ще подекуди діяли на базі колишніх кооперативних об'єднань. Тому 8 серпня 1920 р. відбувся Перший кооперативний з'їзд представників споживчих спілок, який ухвалив рішення поповнити склад правління губспілки трьома представниками від райспоживспілок і сформував вищий орган управління в такому складі: голова – С. Семко, його заступник – А. Ковальчук, члени правління – С. Христич, С. Сидоренко, Б. Пузнянський, О. Горін, Б. Кричевський, А. Черкаський, Б. Брояківський [27, с. 35].

Крім організаційних завдань губернський ревком та губпартком КП(б)У закликали до рішучих дій щодо посилення ідеологічної роботи та очищення кооперації від колишнього кооперативного апарату. Відповідальний губернський партійний керівник В. Бирнбаум проголосував: «В кооперації довше всього зберігся дух, ворожий всім починанням радянської влади». На його переконання, сільські кооперативні організації ведуть «активну антирадянську, антипролетарську роботу (і словом і ділом)». Він чітко ставив завдання: «Ми повинні... рішучим, енергійним натиском очистити кооперацію від цього мотлоху. Кооперація повинна допомагати пролетаріату, повинна стати його органом» [28]. Безперечно, точка зору В. Бирнбаума співпадала з вимогою ЦК КП(б)У, що вирішив провести у кінці вересня 1920 р. в Україні «Селянський тиждень». Під час акції партійним і кооперативним працівникам ставилося завдання з допомогою комітетів незаможних селян (комнезамів) «оволодіти кооперацією». Член правління Вукоопспілки Мойсей Калманович для виконання такого заходу розробив спеціальну «Пам'ятку кооперативного робітника в роботі по переведенню «Сільського тижня» на селі». Вона була опублікована в органі Подільського губревкому і губпарткому газеті «Вісті», з коментарем і конкретним завданням В. Бирнбаума: «Ви повинні створити Ваші бойові дружини – комітети незаможних селян і першим ділом використати їх для рішучої боротьби за оволодіння кооперацією, викидаючи звідти своїх ворогів» [29]. Однак військові дії армії генерала Врангеля у вересні-листопаді змусили всі радянські органи негайно покинути Вінницю, що частково призупинило реалізацію намічених планів.

Новим поштовхом для продовження радянської кооперації кооперативних установ стала кооперативна нарада, яка відбулася у Вінниці 25 листопада 1920 р. за участю представників

Вукоопспілки (Д. Коліух), Київської губспілки (А. Харченко), Подільської контори Вукоопспілки (В. Сазонов), представників кооперативних установ Вінниці (М. Трублаєвич) та керівника кооперативного відділу продовольчого комітету губернії (В. Дев'яткин) [30, арк.44]. На нараді кооператори остаточно узгодили всі питання щодо злиття окремих спілок під керівництвом губспілки, а В. Дев'яткин оприлюднив свій план реорганізації кооперації губернії. Пропозиції губкооперативного відділу зводилися до відкриття райфілій губспілки, мотивуючи свої вимоги так: «а) розміщення спілки в економічному і культурному центрі; б) обширний район діяльності; в) тісний зв'язок з товариствами через залучення апарату спілок у філіях, агенціях конторах і складах» [31, арк. 10]. Також було рекомендовано кооперації створювати свої економічні центри в тих місцях, де розвинуте виробництво місцевої продукції та добре налагоджені шляхи сполучення. На реалізацію цієї програми було витрачено декілька місяців і лише весною 1921 р. вдалося організувати на території губернії регулярне забезпечення громадян нормованими товарними ресурсами.

Таким чином, за рекомендацію керівних органів губспілка відкрила свої 13 райфілій: Вінницьку, Хмільницьку, ДЕРЕЖНЯНСЬКУ, ПРОСКУРІВСЬКУ, КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКУ, НОВОУШИЦЬКУ, МОГИЛІВСЬКУ, ТОМАШПІЛЬСЬКУ, ЖМЕРИНСЬКУ, НЕМИРІВСЬКУ, ТУЛЬЧИНСЬКУ, ГАЙСИНСЬКУ та БЕРШАДСЬКУ. В свою чергу, філії обслуговували 40 єдининих споживчих товариств (міських і містечкових), 245 сільських ЄСТ, котрі мали 1772 своїх філій [32, с. 36-37]. Загалом через систему єдиних споживчих товариств влада виділяла нормованих продуктів харчування й товарів першої необхідності для 1 891 680 громадян губернії [33, с. 37]. Однак, така кількість становила менше половини фактичної чисельності населення (4,2 млн. осіб), що було обумовлено класовим підходом до визначення числа осіб, котрим влада гарантувала мінімальні норми продуктів харчування і товарів повсякденного вжитку. Згідно з Конституцією УСРР (1919 р.) до списків не включалися так звані «декласовані елементи»: колишні поміщики, куркулі, особи, які користуються найманою працею, приватні торговці, чинці і служителі релігійних культів, колишні службовці й агенти поліції, особливого жандармського корпусу й охоронних відділень тощо [34, арк. 33]. Власне, вже на зорі радянської влади була реалізована доктрина більшовизму щодо класового поділу громадян на радянських і неадянських. Така ідеологія в подальшому призвела до масових чисток, депортацій та репресій проти значної частини населення, котре, крім політичного переслідування, несправедливо позбавлялося продовольчого забезпечення й права на життя.

Отже, за короткий період після встановлення радянської влади на Поділлі у другій половині 1920 – початку 1921 рр. відбулася реорганізація структури споживчої, кредитної, сільськогосподарської та кустарно-промислової кооперації на Поділлі. Згідно декретів Раднаркому від 16 березня 1919 р. та 27 січня 1920 р. щодо радянзації кооперативних установ і організацій була створена Подільська губерньська спілка як єдиний керівний орган, а всі низові галузеві кооперативні організації були ліквідовані й злиті в єдині сільські й міські (містечкові) споживчі товариства, котрі перетворилися в пункти для реалізації населенню харчових і промислових товарів, виділених радянськими продовольчими комітетами за окремими нормами і списками. За цей час всі активи і пасиви інших видів кооперації були націоналізовані та передані на баланси ЄСТ, а товарні залишки розподілені губпродкомітетом між населенням. Кооперативний апарат виконував підсобні функції радянських продорганів і фактично перетворився в додаток до економічних Наркоматів держави. Таким чином споживча кооперація перетворилася в державний апарат для забезпечення населення продуктами харчування й товарами першої необхідності, повністю втратила власну ініціативу, утримувалася за рахунок держави (згідно кошторисів), працювала на відпущених державою кредитах під прискіпливим контролем робітничо-селянської інспекції (РСІ). Згубні наслідки від руйнації кооперації визнала навіть Вукоопспілка, констатуєючи, що «кооперація була зведена до ступеня розподільників продорганів, її самостійна діяльність в галузі заготівель звелася нанівець, а слабка господарська діяльність завдяки недостатньої кількості продуктів... не мала під собою економічного фундаменту» [35, арк. 197]. Безуспішність політики продрозкладки й пасивної ролі кооперації в економічній політиці держави зрозуміло й вище керівництво ВКП(б). Тому проголошена весною 1921 р. нова економічна політика повинна була змінити катастрофічний стан з продовольчим забезпеченням населення, а прийнятий 7 квітня декрет Раднаркому «Про споживчу кооперацію» вніс докорінні зміни в правове й організаційне становище споживчої кооперації.

Бачиться доцільним розглянути діяльність споживчої кооперації на Поділлі в нових умовах у подальших наукових дослідженнях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць історично-філософичної секції НТШ/ Ілля Витанович. – Нью-Йорк: Поліграфічний відділ ТУК-у, 1964. – 624 с.
2. Аліман М.В. Історія споживчої кооперації України: [Допущено Укоопспілкою як підручник для студентів кооперативних вузів] / М. В. Аліман, с. Г. Бабенко, с. Д. Гелей – Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1996. – 384 с.
3. Бабенко, Станіслав. Українська кооперативна ідея в загальноєвропейському контексті / С. Бабенко, Степан Гелей. – К.: Редакція газети «Вісті Центральної спілки споживчих товариств України», 2003. – 160 с.
4. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.) / В.І. Марочко. – К., 1995. – 224 с.
5. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В. В. Гончаренко. – К.: Глобус, 1998. – 330.
6. Пак В.П. Нариси з історії споживчої кооперації Київщини / В.П. Пак, Ф.І. Ленченко. За редакцією Ф.І. Ленченка. – К.: (Ірідіум), 2002. – 200 с.: іл.
7. Пантелеймоненко А.О. Становлення кооперації в українському селі: історико-економічні аспекти / А.О. Пантелеймоненко: Монографія. –Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006. – 227 с.
8. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика / А. О. Пантелеймоненко: Монографія. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
9. Фареній І.А. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні / І. А. Фареній. – Черкаси, 2003. – 144 с.
10. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.) / С. В. Кульчицький. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
11. Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба / В. Литвин. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 488 с.
12. Реєнт О.П. Україна між світовими війнами (1914 – 1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії: Навч. посіб. / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с. – Бібліогр.: с. 529 – 538.
13. Воловик В.П. Останні події Української революції 1917 – 1920 рр. / В.П. Воловик, Ю.А. Зінько // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. III. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука / - Вінниця, 2001. – С. 41 – 47.
14. Подільська кооперація (Кам'янець-Подільський). - 1920. – №1. – С. 15.
15. Державний архів Вінницької області (ДАВО). – Ф. Р – 779, оп. 1, спр. 24, арк. 36 -36зв.
16. Там само. – Арк. 36.
17. Подільська кооперація. - 1920. – №1. – С. 18, 19.
18. ДАВО. – Ф. Р – 779. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 13.
19. Там само.
20. Подільська кооперація. - 1920. - №1. – С. 20.
21. Там само.
22. ДАВО. – Ф. р. – 779. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 36 зв.
23. Подільська кооперація. – 1920. – №1. – С. 60, 61.
24. Бюлетень Подільського губсоюзу (Вінниця). – 1921. – №1-2. – С. 33.
25. Аліман М. Теорія та історія кооперації: Хронологічна таблиця. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003 р. – С. 33.
26. Бюлетень Подільського губсоюзу (Вінниця), 1921. – №1-2. – С. 33.
27. Там само. – С. 35.
28. Вісті (Вінниця). – 1920. - № 77.
29. Там само.
30. ДАВО. – Ф. Р – 779. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 44.
31. Там само. – Спр. 77. – Арк. 10.
32. Бюлетень Подільського губсоюзу, 1921. – №1-2. – С. 36 - 37.
33. Там само. – С. 37.
34. ДАВО. – Ф. Р – 779. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 33.
35. Там само. – Арк. 197.

Ладаняк І.А. МЕРОПРИЯТЯ БОЛЬШЕВИКОВ ОТНОСИТЕЛЬНО ПЕРЕСТРОЙКИ КООПЕРАЦИИ ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ ПРИМЕНИТЕЛЬНО К СОВЕТСКОМУ СТРОЮ (1920–1921 ГГ.)

В статье анализируется состояние кооперации Подолии и впервые освещаются малоизвестные факты относительно структуры и количественных показателей кооперативных учреждений в конце 1920 года. Рассматриваются основные мероприятия большевиков в процессе реорганизации кооперации применительно к советскому строю в предверии внедрения Новой экономической политики.

Ключевые слова: Подольская кооперация, декреты Совнаркома, советизация, Губернский союз, районные филиалы, продовольственное и товарное обеспечение.

Ladanyak I.A. THE BOLHEVIKS' MEASURES AS TO THE REORGANIZATION OF CO-OPERATION IN PODIL REGION IN REFERENCE TO SOVIET REGIME (1920-1921).

In the article the state of Podil co-operation is analyzed and the unknown facts as to the structure of control quantitative indices of co-operation institutions at the end of 1920 are elucidated. We examine the basic measures of Bolsheviks in a process of reorganization of co-operation in accordance to the soviet regime on eve of introduction of The New economic policy.

Key words: Co-operation of Podil, decrees of Sovnarcom, Sovietization, Region Union, district braches, products and goods provision.

УДК 336. 225.2: 930.24 (477.43/44)

Ю.В. Котик

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ У ДОБУ «ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

У статті у хронологічній послідовності висвітлено діяльність радянських податкових органів Подільської губернії у добу «воєнного комунізму». Автором на основі широкого спектра архівних матеріалів досліджено особливості кадрової політики більшовиків у фіскальних органах, доведено їх другорядність у планово-господарській системі радянської влади у 1918-1920 роках.

Ключові слова: бюджет, губфінвідділ, повітфінвідділ, кадри, податки, податкові органи, Подільська губернія.

На сучасному етапі розвитку економіки України податкова система перетворилась з фіскального інструмента у вагомий регулятор соціально-економічних процесів у державі. Зважаючи на її важливу роль у житті суспільства, питання генези податкової системи України у цілому та окремих її елементів зокрема викликає зацікавлення в економістів, юристів та насамперед науковців-істориків. Спроби історичного аналізу становлення і функціонування радянських податкових органів в Україні у добу «воєнного комунізму» у свій час зробили українські дослідники А. Сокол, Б. Оксентюк, В. Калініченко. Водночас особливості політики більшовиків у 1918-1920 роках щодо діяльності податкових органів окремих регіонів, зокрема Подільської губернії, автор розглядає вперше.

Декрет РНК РСФРР від 24 листопада 1917 р. «Про стягнення прямих податків»[1, с. 142] був першим правовим актом більшовицької влади, спрямованим на розбудову власної податкової системи. З метою його виконання у податкові органи всіх рівнів, що збереглися від минулої влади, було направлено комісарів, а нагляд за своєчасною сплатою податків покладено на місцеві ради. Однак, слід зауважити, основні зусилля фінансового забезпечення радянської держави спрямовувались на здійснення «революційних заходів»: експропріації, стягнення контрибуції, націоналізації.

Проте опір населення у 1918 році і, як наслідок, обмеженість надходжень до державної скарбниці від таких ресурсів, спонукали В. Леніна до висновку – «замінити контрибуцію з буржуазії постійними і правильно організованими надходженнями від майнового та прибуткового податків»[2, с. 169]. Для цього необхідно було налагодити роботу власних податкових органів: переконати у доцільності їх створення критично налаштованих однопартійців, налагодити матеріальне забезпечення і, головне, залучити кваліфіковані кадри.